

DOI: 10.31548/hspedagog14(4).2023.164-171

УДК 159.922:355.01/.09

ФАКТОРИ НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ НА ПСИХІКУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ БОЙОВИХ, НАВЧАЛЬНО-БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ**ТВЕРЕЗОВСЬКА Н. Т.**, доктор педагогічних наук, професор**Національний університет біоресурсів і природокористування України***E-mail: tverezovskaya@nubip.edu.ua***ВЕРЕМІЙ Л. І.**, магістр**Національний університет біоресурсів і природокористування України***E-mail: spr22-veremiy@nubip.edu.ua*

Анотація. У статті розглянуто дві групи стрес-факторів, що ускладнюють діяльність військових фахівців: групу «Х», яка включає фактори безпосереднього емоційного впливу, та групу «У», яка охоплює фактори опосередкованого емоційного впливу, а також виділено ключові фактори, що впливають на психіку військовослужбовців в бою. Здійснено класифікацію зовнішніх і внутрішніх факторів з позитивним або негативним впливом. Доведено, що різноманітність і специфіка завдань, які виконуються підрозділами спеціального призначення, вимагають від військовослужбовців адаптації до унікальних умов навколишнього середовища, які ставлять перед ними ряд фізичних і психологічних викликів. Виокремлено основні причини нервово-психічної напруги військовослужбовців під час десантування. Зроблено висновок про соціально-психологічну підготовку військовослужбовців як ключовий елемент для забезпечення ефективності бойових дій та здатності адаптуватися до широкого спектру викликів і умов. Важливість цього аспекту полягає у розробці та застосуванні методів, які сприяють розвитку стресостійкості, психологічної гнучкості та адаптації до змінних оперативних обставин.

Ключові слова: військовослужбовці, фактори, стресостійкість, морально-психологічне забезпечення, стрес-фактори, соціально-психологічна підготовка.

Актуальність (Introduction). У контексті сучасних воєнних викликів і загроз національній безпеці України, ключову роль відіграє морально-психологічна стійкість та боєготовність особового складу Збройних Сил України. Ефективність військових дій значною мірою залежить від здатності військовослужбовців зберігати її високий рівень у складних та непередбачуваних обставинах.

Ефективна соціально-психологічна підготовка військовослужбовців, включаючи тренінги на витривалість, стресостійкість та адаптацію до екстремальних умов, є критичною для забезпечення їхньої бойової ефективності.

У зв'язку з цим, важливим аспектом підготовки військових є розвиток комплексних програм соціально-психологічної підготовки та підтримки, спря-

мованих на зміцнення морально-психологічної стійкості. Це передбачає не тільки систематичні навчання і тренінги, але й створення відповідного середовища, яке сприятиме психологічному благополуччю військовослужбовців.

Отже, морально-психологічна стійкість та готовність особового складу Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням [6] є вирішальними у забезпеченні ефективного реагування на сучасні воєнні загрози. Це вимагає розробки та реалізації комплексних підходів до соціально-психологічної підготовки та підтримки військових, що включає як спеціалізовані тренінги, так і створення сприятливого середовища для їхнього психологічного благополуччя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). У рамках нашого дослідження було звернено увагу на наукові роботи, присвячені вивченню військово-професійної діяльності офіцерів. Серед значущих науковців у цій галузі можна виокремити Г. Артюшина [1], О. Бойка [2], Н. Вербина [3], А. Галімова [4], О. Діденка [5], О. Торічного [7], В. Шемчука [8] та інших. Особливу увагу в їхніх роботах приділено морально-психологічному забезпеченню підготовки військ. Також інтенсивно досліджується вплив розміру психо-фізичних втрат на бойову ефективність військ. М. Головіним було запроваджено поняття «межа моральної гнучкості військ», що характеризує їхню здатність продовжувати бойові дії, незважаючи на значні втрати. Історичний аналіз показує, що у війнах XVIII та XIX століть межа моральної гнучкості була оцінена в 25% кривавих втрат. Згідно з американськими дослідженнями 1980-х років XX ст., у середньому війська зазнали невдачі при втратах на рівні близько 6 % (4 % при наступі і 8 % при обороні).

Морально-психологічне забезпечення (МПЗ) є критично важливим аспектом у всебічному забезпеченні військ та сил. Його метою є розвиток та підтримка оптимального морально-психологічного стану особового складу, а також формування професійно важливих, бойових, психічних та громадянських якостей, які є необхідними для успішного виконання бойових завдань.

В умовах бойових дій МПЗ має здійснюватися комплексно, безперервно, цілеспрямовано та контекстно, з акцентом на врахування специфіки бойової обстановки. Складність та напруженість бойової ситуації вимагають активізації цих зусиль, їх конкретизації та орієнтованості на специфічні умови та виклики.

Досвід військових частин та підрозділів Збройних сил України, залучених до протидії збройній агресії росії на

Сході України, підтверджує високу актуальність та критичну необхідність ефективного МПЗ. Це вказує на важливість систематичної психологічної підготовки та підтримки військовослужбовців, особливо у контексті сучасних воєнних конфліктів.

Мета (Purpose). Мета статті полягає у дослідженні основних факторів негативного впливу на психіку військово-службовця під час виконання бойових, навчально-бойових завдань.

Методи (Methods). У ході дослідження використовувалися теоретичні методи: аналіз літератури; моделювання та проєктування результатів і процесів досягнення на різних етапах пошукової роботи; вивчення конкретних випадків, опитування з напівструктурованим інтерв'ю та включене спостереження, що дало змогу визначити мету дослідження, сформулювати його завдання.

Результати (Results). Військові дії та вирішення завдань забезпечення обороноздатності держави є унікальною сферою людської діяльності, що вимагає інтенсивної мобілізації фізичних та психологічних ресурсів суспільства, держави та її збройних сил. Ефективне формування та підтримання адекватного морально-психологічного стану особового складу військ у мирний та воєнний час залежить від розвитку та наявності суспільного морально-психологічного потенціалу. У контексті сучасної війни, морально-психологічний фактор набуває особливої важливості, стаючи одним з ключових елементів для забезпечення готовності й ефективності держави та її збройних сил.

Сучасна війна перевіряє не лише матеріальну міць, але й духовну витривалість народу та держави. Важливим аспектом є підтримка обороноздатності на рівні, що забезпечує надійний захист суспільства. Це вимагає комплексного підходу, що охоплює не лише технічне та стратегічне планування, але й соціа-

льно-психологічну підготовку та розвиток соціальної свідомості, здатної витримати виклики воєнного часу. Такий підхід передбачає розробку та впровадження програм, спрямованих на зміцнення морально-психологічної стійкості особового складу, а також всього населення країни.

Аналіз бойової діяльності різних категорій військовослужбовців демонструє, що основні соціально-психологічні складнощі викликані факторами безпосереднього бойового впливу. Дослідники виокремлюють дві групи стрес-факторів, що ускладнюють діяльність військових фахівців: групу «Х», яка включає фактори безпосереднього емоційного впливу, та групу «У», яка охоплює фактори опосередкованого емоційного впливу.

До групи «Х» належить небезпека у формі загрози життю та здоров'ю, викликана безпосереднім впливом бойових дій. Неадекватне сприйняття небезпеки може привести до значних помилок, перенапруження та зриву діяльності. Відповідно, важливою є підготовка військовослужбовців до холонокровного сприйняття таких екстремальних умов.

Група чинників «У», яка впливає на психологічний стан та поведінку військовослужбовців в умовах бойової діяльності, охоплює комплексні фактори, що вимагають від командирів та їх підлеглих високої психологічної гнучкості та оперативності. Ці чинники включають:

1. Обмеження часу: висока динаміка бойових дій вимагає швидкого прийняття рішень під тиском часу, особливо коли противник здійснює несподівані маневри.

2. Темп дій: військові операції часто характеризуються швидким темпом, що вимагає від військовослужбовців швидких моторних реакцій та миттєвого прийняття рішень.

3. Інтелектуальна складність рішень: командири часто стикаються з необхідністю розкривати складні тактичні задуми противника, визначати його основні та відволікаючі угруповання.

4. Надлишок інформації: противник може нав'язувати високий рівень інформаційного потоку, що перевищує оброблювану пропускну спроможність командира.

5. Комбінованість видів діяльності: військовослужбовцям доводиться одночасно виконувати різні види діяльності, включаючи сприйняття інформації, її переробку та здійснення рішень.

6. Злагодженість дій: ефективність команди залежить від ступеня злагодженості та взаємодії між фахівцями та командирами підрозділів.

Врахування цих факторів у підготовці та веденні бойових дій є критично важливим для ефективної військової діяльності. Вони вимагають розробки та впровадження комплексних підходів до соціально-психологічної підготовки, удосконалення системи командування та управління, а також розвитку індивідуальних та колективних психологічних навичок особового складу.

Виділимо ключові фактори, що впливають на психіку військовослужбовців в бою: 1) небезпека (загроза): сприйняття реальної або уявної загрози життю та здоров'ю; 2) зненацька (несподіванка): ефект несподіванки у виборі часу, місця або способу дії противника; 3) новизна (нестандартність) обставин: розрив між очікуваннями та реальною бойовою ситуацією; 4) невизначеність: недостатність або суперечність особистісно значущої інформації.

Ці фактори створюють значний стрес для військовослужбовців і вимагають адекватної підготовки та підтримки для підтримання бойового духу та ефективності. Таким чином, психологічна підготовка і стійкість стають ключовими для забезпечення ефективності військових операцій.

У сфері військової діяльності існують численні фактори, які впливають на умови бойових дій та на психологічний стан особового складу. Ці фактори можна класифікувати на зовнішні та внутрішні, з позитивним або негативним впливом.

Так, **зовнішні фактори** (охоплюють широкий спектр соціальних, бойових та еколого-ергономічних умов, а саме: інформацію про противника; ступінь інформованості особового складу; погодні умови, пору року, характер місцевості; наслідки бойових дій, включаючи втрати та досвід подолання страху; тривалість бойових дій та ступінь виснаженості; ресурси та укомплектованість частини; якість управління та командування; наявність підтримки та злагодженість підрозділів) впливають на морально-психологічний стан військовослужбовців.

Соціальні фактори включають макросоціальні та мікросоціальні аспекти, які безпосередньо впливають на поведінку військовослужбовців. Перші відображають ставлення суспільства та військових до війни та бойових дій, тоді як мікросоціальні фактори визначають взаємодію в рамках військових колективів та взаємодовіру між особовим складом та командирами. Ці фактори формують бойові установки та мотивують військовослужбовців до активної участі в бойових діях.

Бойові фактори стосуються різноманітних змінних, що впливають на поведінку військовослужбовців під час бою, включають інтенсивність та вид бойових дій, особливості застосування зброї, втрати обох сторін тощо.

Еколого-ергономічні фактори відображають вплив зовнішнього середовища, включаючи географічні, природно-кліматичні, техніко-технологічні умови, а також режим бойових дій. Ці фактори впливають на адаптацію військовослужбовців до умов бою, на їх фізичний та психічний стан.

Негативний вплив на боєздатність мають: непередбачуваність і тривалість бойових дій; ризик для здоров'я та життя; дії на ворожій території та під вогнем; складні кліматичні умови та місцевість; виснаженість, поранення, захворювання; нестача ресурсів, ізоляція, відсутність зв'язку; конфлікти, негативне ставлення до війни; психологічна та фізична безпомічність; недостатній рівень соціального захисту.

Позитивний вплив на психічну готовність і стійкість воїна мають: добровільність участі у війні, переконання у її справедливості; висока самооцінка, інтелект, сталість бойових навичок; інтегрованість до підрозділу, високий моральний клімат; релігійні переконання.

Таким чином, аналіз зовнішніх факторів у військовій психології вказує на необхідність комплексного підходу до підготовки та підтримки військовослужбовців, оскільки їх морально-психологічний стан залежить від широкого спектра умов, від соціального контексту до специфіки бойових дій та умов середовища.

Внутрішні (суб'єктивні) фактори впливають на поведінку та бойову діяльність військовослужбовців і поділяються на психофізіологічні та індивідуально-психологічні.

Психофізіологічні фактори охоплюють психофізіологічну конституцію та темперамент військовослужбовця, їх здатність адаптуватися до бойових умов. Наприклад, особи з сангвінічним типом темпераменту мають схильність до швидкого прийняття рішень, холерики – до сміливості та рішучості, флегматики – до стабільності та витримки, а меланхоліки – до активності на короткий період.

Індивідуально-психологічні фактори включають мотиваційну сферу, бойовий досвід, здатність до адаптації, інтелектуальні та емоційно-вольові якості. Важливість цих факторів полягає в тому, що військовослужбовець не є па-

сивним виконавцем наказів, а його поведінка значною мірою визначається особистісними характеристиками та орієнтаціями.

Зазначені фактори формують комплексну картину впливу на морально-психологічний стан особового складу військ, їх готовність до виконання завдань і спроможність до подолання викликів бойової обстановки. Важливо, щоб командири на всіх рівнях усвідомлювали ці фактори та враховували їх у процесі організації та ведення бойових дій.

Специфіка виконання завдань військовослужбовцями, особливо у підрозділах спеціального призначення, визначається різними екстремальними умовами, які зумовлюють особливий вплив на їхню психіку та фізичний стан.

При діяльності у пустелях, тропіках чи джунглях, основними загрозами для військовослужбовців є сонячні удари, теплові непритомності, судороги, виснаження та теплові стомлення через високу температуру та вологість повітря. Такі умови впливають на терморегуляцію організму, обмінні процеси та можуть призвести до гіпоксії та авітамінозу.

Під час дій у гірській місцевості або арктичних умовах, важливою є проблема теплового забезпечення. Сніг, крига та низька температура повітря призводять до охолодження або обмороження організму. У високогір'ї додатковим ризиком є гірська хвороба, спричинена розрідженим повітрям, швидким підйомом та фізичною втомою, що може проявлятися у вигляді гострого головного болю, нудоти та болю у грудях.

Під час десантування з повітря, військові зазнають перепаду барометричного тиску, кисневого голодування, пониження температури та загойдкування, що може негативно вплинути на їх фізичний та психічний стан.

Таким чином, різноманітність і специфіка завдань, які виконуються підрозділами спеціального призначення,

вимагають від військовослужбовців адаптації до унікальних умов навколишнього середовища, які ставлять перед ними ряд фізичних і психологічних викликів. Вирішення цих проблем вимагає комплексного підходу, який включає в себе не лише фізичну підготовку, а й соціально-психологічну адаптацію, профілактику та лікування потенційних захворювань та травм.

Основними причинами нервово-психічної напруги військовослужбовців під час десантування є інстинктивний страх, пов'язаний із висотою, динамікою руху у просторі, хвилюванням щодо правильності дій під час відокремлення від літака, надійності парашутної системи та безпеки приземлення. Психофізіологічні реакції, пов'язані з парашутним десантуванням, можуть бути зумовлені типом літака, способом стрибка, висотою та тривалістю польоту, що можуть впливати на стан організму навіть через добу після приземлення.

Бойові плавці, виконуючи завдання під водою, стикаються із специфічними фізичними та фізіологічними ризиками. На невеликих глибинах можливі такі небезпеки, як ушкодження барабанних перетинок або розрив кровоносних судин через раптові зміни тиску. Також існує ризик переохолодження організму, що може призвести до серйозних порушень функцій організму та навіть смерті, та небезпека від морських тварин.

Фізіологічні ризики, які виникають під час діяльності військовослужбовців під водою, включають такі аспекти, як небезпека задихнутися через кисневе голодування або отруєння вуглекислим газом, ризик отруєння через перенасичення киснем, кесонна хвороба на середніх глибинах і азотне сп'яніння на більш глибоких рівнях. Ці умови можуть мати серйозні наслідки для здоров'я військовослужбовців.

Серед інших *специфічних факторів*, які впливають на військовослуж-

бовців розвідувальних підрозділів, варто відзначити «ефект акваріуму», який полягає у створенні психологічної напруги через одноманітне оточення та відчуття «безіменності» через неможливість бути похованим поруч із рідними та співслужбовцями у разі загибелі.

Також важливими є дефіцит ресурсів, таких як набої, їжа, медикаменти, і проблеми зі сном. Наприклад, значне зниження тривалості сну протягом тривалого часу може призвести до повної втрати боєздатності.

У результаті, соціально-психологічна підготовка військовослужбовців має враховувати ці специфічні умови та ризики, а також надавати їм необхідні знання та навички для ефективного вирішення завдань та збереження психічного та фізичного здоров'я у складних умовах.

Специфіка професійної діяльності військовослужбовців, зумовлена різноманітними внутрішніми та зовнішніми факторами, впливає на їх соціально-психологічний стан та поведінку. Це вимагає розробки спеціалізованої моделі системи психологічної підготовки, яка б враховувала як загальні, так і унікальні аспекти військової діяльності.

Соціально-психологічна підготовка має забезпечувати розвиток необхідних навичок та здібностей для адаптації до різних бойових умов, включаючи стресові ситуації, незвичні обставини та виклики, пов'язані з конкретними завданнями. Також слід врахувати психофізіологічні особливості особового складу, його мотиваційну сферу, інтелектуальні та емоційно-вольові якості.

Критично важливо, щоб підготовка включала методи розвитку стресостійкості, психологічної стійкості та адаптації до різних оперативних умов. Це дозволить особовому складу з'єднання (військової частини) ефективно виконувати завдання за призначенням, збері-

гаючи при цьому високий рівень професійної функціональності та психологічного благополуччя.

Висновки і перспективи (Discussion). Отже, соціально-психологічна підготовка особового складу Збройних Сил України до діяльності в особливих умовах є історично обумовленим і науково обґрунтованим, цілісним за змістом, організованим за методами і формами, цілеспрямованим за впливом видом психологічної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України, процесом виховання, формування і активізації стійких мотивів і психологічних якостей військовослужбовців, психологічної готовності та емоційно-вольової стійкості, необхідних для успішного виконання службово-бойових завдань професійної діяльності у мирний і воєнний час в умовах незвичних, шкідливих або небезпечних для їх життя і здоров'я.

Морально-психологічну стійкість, що базується на системі внутрішніх переконань, цінностей, мотивації, а також на рівні професійної підготовки та фізичної форми, визначаємо як здатність індивіда ефективно протистояти стресам, психологічним та фізичним навантаженням, що виникають під час військових операцій.

Список використаних джерел

1. Артюшин Г. Використання досвіду підготовки військовослужбовців у США у підвищенні кваліфікації офіцерських кадрів Збройних сил України та інших військових формувань. Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка, психологія : зб. наук. пр. Київ : Вид-во Нац. авіа. ун-ту «НАУ-друк». 2019. Вип. 1 (14). С. 10–16.
2. Бойко О.В. Теорія і методика формування лідерської компетентності офіцерів Збройних сил України : монографія. Житомир: Вид. О.О. Євенок, 2020. 667 с.

3. Вербин Н.Б. Розвиток професійної витривалості майбутніх магістрів військового управління у процесі оперативно-тактичної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2019. 299 с.

4. Галімов А.В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до виховної роботи з особовим складом : монографія. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2004. 376 с.

5. Діденко О.А. Виклики сучасності, тенденції та проблеми професійного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників : зб. наук. праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер.: Педагогічні науки. 2016. № 1 (3). С. 70–81.

6. Роман А., Тверезовська Н.Т. Особливості проведення експрес-діагностики у процесі виконання заходів декомпресії. *Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія*. К. : Міленіум, 2021. Том 12, № 4 (2021). С. 89-94. DOI: <http://dx.doi.org/10.31548/hspedagog2021.04.089>.

7. Торічний О.В. Теорія і практика формування військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання : монографія. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2012. 536 с.

8. Шемчук В.А. Педагогічні умови розвитку управлінського мислення майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Національний університет оборони України. Київ, 2012. 288 с.

References

1. Artiushyn H. Vykorystannia dosvidu pidhotovky viiskovosluzhbovtiv u SSHA u pidvyshchenni kvalifikatsii ofitseriv kadriv Zbroinykh syl Ukrainy ta inshykh viiskovykh formuvan. Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriya: Pedagogika, psykholohiia : zb.

nauk. pr. Kyiv : Vyd-vo Nats. avia. un-tu «NAU-druk». 2019. Vyp. 1 (14). S. 10–16.

2. Boiko O.V. Teoriia i metodyka formuvannia liderskoi kompetentnosti ofitseriv Zbroinykh syl Ukrainy : monohrafiia. Zhytomyr : Vyd. O.O. Yevenok, 2020. 667 s.

3. Verbyn N.B. Rozvytok profesiinoi vytryvalosti maibutnikh mahistriv viiskovoho upravlinnia u protsesi operativno-taktychnoi pidhotovky : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Kyiv, 2019. 299 s.

4. Halimov A.V. Teoretyko-metodychni zasady pidhotovky maibutnikh ofitseriv-prikordonnykiv do vykhovnoi roboty z osobovym skladom : monohrafiia. Khmelnytskyi : Vyd-vo NADPSU, 2004. 376 s.

5. Didenko O.A. Vyklyky suchasnosti, tendentsii ta problemy profesiinoho vykhovannia maibutnikh ofitseriv-prikordonnykiv : zb. nauk. prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Ser.: Pedagogichni nauky. 2016. № 1 (3). S. 70–81.

6. Roman A., Tverezovska N.T. Osoblyvosti provedennia ekspres-diahnostyky u protsesi vykonannia zakhodiv dekompresii. *Humanitarni studii: pedagogika, psykholohiia, filosofiia*. K. : Millennium, 2021. Tom 12, № 4 (2021). С. 89-94. DOI: <http://dx.doi.org/10.31548/hspedagog2021.04.089>.

7. Torichnyi O.V. Teoriia i praktika formuvannia viiskovo-spetsialnoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv-prikordonnykiv u protsesi navchannia : monohrafiia. Khmelnytskyi : Vyd-vo NADPSU, 2012. 536 s.

8. Shemchuk V.A. Pedagogichni umovy rozvytku upravlinskoho myslennia maibutnikh mahistriv viiskovoho upravlinnia v systemi pisliadyplomnoi osvity : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Natsionalnyi universytet oborony Ukrainy. Kyiv, 2012. 288 s.

FACTORS OF NEGATIVE INFLUENCE ON THE PSYCHE OF A SERVICEMAN DURING THE PERFORMANCE OF COMBAT, TRAINING AND COMBAT MISSIONS

Tverezovska N. T., Veremiy L. I.

Abstract. *The article considers two groups of stress factors that complicate the activity of military specialists: group "X", which includes factors of direct emotional impact, and group "Y", which covers factors of indirect emotional impact, and identifies key factors that affect the psyche of servicemen in combat: 1) danger (threat): perception of a real or imaginary threat to life and health; 2) surprise (unexpectedness): the effect of surprise in the choice of time, place or mode of action of the enemy; 3) novelty (unconventionality) of the situation: the gap between expectations and the reality of the combat situation; 4) uncertainty: insufficiency or contradiction of personally significant information. The classification of external and internal factors with positive or negative influence is carried out. It is proved that the variety and specificity of tasks performed by special-purpose units require servicemen to adapt to unique environmental conditions, which put a number of physical and psychological challenges before them. The main causes of neuro-psychological tension of servicemen during airborne operations have been identified. The conclusion is made about the socio-psychological training of servicemen as a key element to ensure the effectiveness of combat operations and the ability to adapt to a wide range of challenges and conditions. The importance of this aspect lies in the development and application of methods that promote the development of stress resistance, psychological flexibility and adaptation to changing operational circumstances. Training should be comprehensive, including the development of intellectual, emotional and volitional qualities, and should focus on the individual psychophysiological characteristics of each serviceman. This not only improves combat readiness and effectiveness, but also ensures health and psychological well-being.*

Key words: *servicemen, factors, sterostability, moral and psychological support, stress factors, socio-psychological training.*